

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
ȘI CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE**

TEZĂ DE DOCTORAT

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr. Iulian Boldea

DOCTORAND:

Elena-Monica POP (BACIU)

TÂRGU MUREȘ 2016

**MINISTERUL EDUCAȚIEI NAȚIONALE
ȘI CERCETĂRII ȘTIINȚIFICE**

**PORTRET ÎN OGLINDĂ: TRISTAN TZARA.
CONVERGENȚE FRANCO-ROMÂNE**

CONDUCĂTOR ȘTIINȚIFIC:

Prof. univ. dr. Iulian Boldea

DOCTORAND:

Elena-Monica POP (BACIU)

Târgu-Mureș, 2016

CUPRINS

INTRODUCERE.....	4
<i>Capitolul I- Tristan Tzara. Portret de scriitor.....</i>	12
I.1. Rădăcinile românești	13
I.2. Sub auspiciile simbolismului.....	17
I.3. Spre reinventarea poeticului	24
<i>Capitolul II- Aventura dadaistă.....</i>	42
II.1. Dadaismul. Context și program ideologic.....	45
II.2. Începuturile dadaismului: Cabaretul Voltaire.....	71
II.3. Dadaismul la Paris - prin prisma revistelor literare.....	80
II.4. Internaționalizarea	87
II.5. Reviste avangardiste în România	100
<i>Capitolul III- Estetica iraționalului.....</i>	112
III.1. Jocul literar experimental - o antirețetă ironică. Deconstrucția limbajului ...	115
III.2. Umorul dada. Deriziunea. Ironia. Poetica scandalului.....	124
III.3. Instalarea ”idiotului”	131
III.4. Paradigmele absurdului dadaist.....	134
<i>Capitolul IV- Primitivismul negru dadaist. Nostalgia originilor</i>	142
IV.1. Arta primitivă – revelații și limitări.....	143
IV.2. Poezia neagră.....	146
IV.3. Oralitatea și muzicalitatea poeticului	149

Capitolul V- Elementul românesc.....	156
V.1. Etapa românească – sub semnul agonalului.....	157
V.2. Exilul – „urlet de culoare și lumini”.....	162
V.3. Dublul eu	165
V.4. Locul elementului românesc în opera lui Tristan Tzara	176

CONCLUZII.....188

ANEXE

Anexa 1. Scrisoare de acceptare pentru desfășurarea unui stagiu de cercetare în cadrul Școlii doctorale III Literatură franceză și comparată la Universitatea Paris-Sorbonne.....	192
Anexa 2. Autorizare din partea fiului lui Tristan Tzara, Cristophe Tzara, de a consulta manuscrisele și scrisorile autorului în Biblioteca Jacques Doucet-Paris.....	193
Anexa 3. Autorizarea reproducerii celor două documente din anexele 4 și 5.....	194
Anexa 4. Manuscris ALPHA MS 44584 <i>Cântecul logodnicei</i>	195
Anexa 5 Manuscris TZR 5626/2 <i>Vacanță în provincie</i>	196

BIBLIOGRAFIE

I. Bibliografia operei.....	197
Manuscrise din biblioteca Jacques Doucet Paris.....	199
II. Bibliografie critică	
A. Volume de istorie și critică literară	200
B. Volume de estetică, teorie și studii literare.....	208
C. Periodice.....	216
D. Dicționare; Enciclopedii; Antologii.....	219
E. Lucrări de filozofie, psihologie, artă.....	221
F. Surse internet.....	222

PORTRET ÎN OGLINDĂ: TRISTAN TZARA.
CONVERGENȚE FRANCO-ROMÂNE
REZUMAT

Teza noastră de doctorat constituie un demers de circumscriere a operei scriitorului român de expresie franceză Tristan Tzara, personalitate marcantă în evoluția literaturii moderne, întemeietorul dadaismului și își propune să realizeze un portret dual al scriitorului, ca personalitate artistică proeminentă, cu o bio-bibliografie bine conturată, dar și ca poet în a cărei operă se regăsesc unele proiecții mentalitare din perioada românească, expuse și în universul artistic dadaist. Studiul nostru posedă și o perspectivă comparativă, prin corelarea textelor scrise în limba română, înainte de epoca dadaistă, cu cele din etapa dada, lucru imposibil de realizat fără explorarea evoluției scrisului, dar și a *omului* Tristan Tzara.

Problematika pe care o reliefăm în cursul și cu concursul demonstrațiilor noastre poate fi formulată astfel: în opera lui Tristan Tzara există o constantă pendulare între două lumi, între două elemente de cele mai multe ori diametral opuse, care nu se atrag, dar nici nu se resping, un fel de „aprobare” sau acceptare mecanică așa cum este titlul curentului „da da”, cu condiția ca aceasta să nu fie produsul gândirii dirijate. Creația, ca și omul Tzara, se relevă ca entități duale, pentru că dadaismul refuză încadrarea în modelele prestabilite și acceptă necondiționat lucrurile ca pe un dat firesc, astfel încât eului conștient îi este imposibil să comunice în mod necondiționat cu celalt eu, care țâșnește spontan din adâncurile ființei.

Obiectivul tezei de doctorat este acela de a realiza un portret în oglindă al scriitorului Tristan Tzara, mai ales prin referire la structura sa identitară, urmărindu-se traseul devenirii poetice în etapa dadaistă, pentru ca mai apoi să demonstrăm că există o continuitate a reprezentării „lumii românești”. Lectura poeziilor din etapa românească, ca și cea a întregii creații a scriitorului permite stabilirea unei paralele între cele două segmente de creație; am identificat mai întâi diferențele dintre ele și am stabilit apoi punțile de legătură, corespondențele, convergențele creatoare și continuitățile. Pentru a putea ilustra aceste aspecte, am urmat căile unei documentări minuțioase, am studiat exegeza critică, ce se situează uneori pe poziții diferite, unii critici considerând că există

o prelungire a concepției estetice a poetului înainte și după dada, alții negând că ar exista vreo legătură între cele două.

Metodologia valorificată în cadrul tezei de doctorat se sprijină pe metoda investigației psiho-istorice (care pune accent pe studiul psihologiei scriitorului)¹, istorico-culturală² (ce vizează contextul social și cultural al nașterii dadaismului) și pe metoda comparatistă³ (metoda principală în studiul pe care-l realizăm care caută să stabilească apropieri, similitudini între cele două etape de creație ale scriitorului).

Cercetarea noastră este mai ales una documentară, ea fiind rezultatul observației și al analizelor, de mare ajutor fiind în acest sens bursa de cercetare la *Centre d'étude de la Langue et des Littératures Françaises (CELLF)* de l'Université Paris-Sorbonne école doctorale III Littératures françaises et comparée, obținută prin programul POSDRU din cadrul Universității „Petru Maior” Tg. Mureș, ce a permis studiul manuscriselor Tzara la Biblioteca Jacques Doucet Paris, dar și studiul altor materiale bibliografice de referință în tematica tezei.

Ipoteza centrală a cercetării este aceea că, în ciuda diferențelor dintre cele două etape de creație ale scriitorului Tristan Tzara, etape, sau vârste creatoare pe care critica literară le-a prezentat în general în opoziție, (cu atât mai mult cu cât în prima etapă scriitorul a scris în română și în a doua în franceză), facând referire atât la limba literară, cât și la stil, considerăm că există o continuitate în reprezentarea elementului românesc în opera dadaistă a lui Tristan Tzara, având în vedere chiar afirmația scriitorului în legătură cu catalogarea și interpretarea poeziilor sale înainte de Dada: „Titlul Poeme dinainte de Dada ar lăsa să se înțeleagă un fel de ruptură în persoana mea poetică, dacă pot să mă

¹ La méthode psycho-historique est une méthode qui met l'accent sur l'étude psychologique de l'écrivain »(Dictionnaire historique, thématique et technique des littératures : littératures française et étrangères, anciennes et modernes, sous la direction de Jacques de Mougins (vol. 1 et 2), Paris, Librairie Larousse, 1985-1986/1992, p. 1047.

² La méthode historico-culturelle se fonde sur l'histoire de la culture prise comme un tout » (Dictionnaire historique, thématique et technique des littératures : littératures française et étrangères, anciennes et modernes, sous la direction de Jacques de Mougins (vol. 1 et 2), Paris, Librairie Larousse, 1992, p. 104.

³ La méthode comparatiste cherche à établir des rapprochements typologiques ou des influences. « Les méthodes comparatistes apportent l'hypothèse (qui n'est pas exclusive d'autres perspectives) qu'une œuvre n'est pas à considérer uniquement comme un absolu, mais aussi dans ses différentes concrétisations et ses mises en relation possibles ; d'autre part, une perspective comparatiste suppose qu'une rencontre de deux cultures permet de mettre en évidence certains éléments qui n'apparaîtraient peut-être pas si l'étude était conduite à l'intérieur d'une seule culture »(Pierre Brunel, Yves Chevrel, Précis de littérature comparée, PUF, 1989, p. 190.)

exprim astfel, cauzată de ceva care s-ar fi produs în afara mea (dezlănțuirea unei credințe similimistice, ca să zic așa: dada), care, propriu zis, n-a existat niciodată, căci a fost o continuitate cu izbucniri mai mult sau mai puțin violente și determinante, dacă vrei, dar continuitate și interpenetrare totuși, legate în cel mai înalt grad de o necesitate latentă.”⁴

I. TRISTAN TZARA. PORTRET DE SCRITOR

Prin primul capitol al tezei de doctorat urmărim realizarea în primul rând a unei incursiuni de ordin biografic, urmărind evoluția lui Samuel Rosenstok spre S. Samyro și finalmente spre Tristan Tzara. Considerăm ca fiind importantă cunoașterea cât mai multor elemente, evenimente, factori și contexte de natură personală (despre familie, despre prieteni, despre școlile pe care Tzara le-a frecventat, și chiar despre religia sa), ce vor favoriza o mai bună conturare a portretului scriitorului la anii maturității, o bună parte din aceste accente biografice regăsindu-se mai mult sau mai puțin evidențiate în operă.

Acestor informații le sunt adăugate, desigur, unele date legate de primele creații în limba română, din adolescența scriitorului, care deși influențat de curentul simbolist, dovedește, pe lângă buna cunoaștere a tendințelor literare, și dorința de originalitate în scris, prin subtile elemente ce sugerează criza literaturii, dar și criza identitară, într-o continuă confruntare cu propriile limite și aporii ale sensibilității.

Deloc lipsită de importanță este localitatea Gârceni-Vaslui, unde scriitorul împeună cu prietenul său Ion Vinea venea pentru să scrie nu orice fel de poezie ci una nouă, cu tonuri îndrăznețe. Relația lor strânsă nu slăbește cu timpul, dimpotrivă; în perioada dadaistă, reprezentarea operelor lui Tzara în peisajul literar românesc este evidențiată cu ajutorul revistelor de avangardă pe care Vinea le va coordona. Pădurea de la Gârceni, copacii, sunt teme destul de prezente, fiind pulsațiile unui eu pe care scriitorul și-l refuză în perioada nihilistă, dar care nu poate fi controlat atâta timp cât gândirea

⁴ „Le titre *Poèmes d'avant-dada* laisserait supposer une espèce de rupture dans ma personne poétique si je puis m'exprimer ainsi, due à quelque chose qui se serait produit en dehors de moi (le déchaînement d'une croyance simili-mystique, pour ainsi dire: dada) qui à proprement parler n'a jamais existé, car il y a eu continuité par à-coups plus ou moins violents et déterminants, si vous voulez, mais continuité et entre-pénétration quand-même, liées au plus haut degré, à une nécessité latente.”, apud Sașa Pană, *Insurecția de la Zürich*, în Tristan Tzara, *Primele poeme*, ediția a II-a, Editura Cartea Românească, București, 1971, pp.121-122.

spontană, non-dirijată orchestrează acțiunile dadaiste. Noi considerăm că așa cum nu-l putem disocia pe omul Tzara din România de cel dadaist, nici opera pe care o creează în România nu poate fi diferențiată total și radical de cea din epoca dadaistă, nu poate fi prezentată într-o virulentă opoziție, deoarece este vorba despre o evoluție a omului, o evoluție a scrisului determinată de foarte mulți factori atât intrinseci, cât și extrinseci.

II. AVENTURA DADAISTĂ

Spre deosebire de celelalte curente de avangardă, dadaismul nu își propune să întemeieze o nouă școală, cu un program estetic, așa cum era de așteptat, ci dorește înaintea de toate abolirea dogmelor: „Eu vorbesc mereu despre mine pentru că nu vreau să conving. N-am dreptul să târăsc pe alții în fluviul meu, nu oblig pe nimeni să mă urmeze. Fiecare își făurește arta sa, în maniera sa, cunoscând fie bucuria de a urca ca o săgeată spre repausuri astrale, fie pe aceea de a coborî în mine unde îmbobocesc flori de cadavre și de spasme fertile. (...) Așa s-a născut DADA, dintr-o nevoie de independență, de neîncredere față de comunitate. Cei ce sunt cu noi își păstrează libertatea. Noi nu recunoaștem nici o teorie. Ajunge cu academiile cubiste și futuriste, laboratoare de idei formale. Artă servește la acumulat bani sau la a-i gădila pe drăguții burghezi?”⁵

Manifestul creează o situație de criză, de care dadaiștii profită pentru reinventarea și conturarea unei noi viziuni, el devine astfel (chiar dacă în cazul nostru Tzara nu o recunoaște) un act legitim de căutare a unei identități colective din care se vor hrăni direcțiile dadaismului.

Cabaretul *Voltaire* din Zurich este locul unde se naște dadaismul, dar și spiritul de frondă care-l caracterizează, printr-o învâlmășeală de genuri, limbi, costume și gesturi care șochează auditoriul, recurgându-se la poeme simultane, poeme statice, transpunându-se tehnica fotomontajului și în poezie, în artă, fiind imposibil de realizat o delimitare, așa cum se întâmplă și în cazul genurilor literare.

În scurt timp, fenomenul dadaist se răspândește și în zone ale lumii, căci ambițiile tânărului Tzara nu cunosc limite, dar nici nu impuneau nimic, pentru că fiecare artist sau scriitor își putea crea propriul spirit dadaist. Răspândirea fenomenului dada poate fi

⁵ Tristan Tzara, *Șapte Manifeste Dada*, Ed. Univers, București, 1996, p.39

măsurabilă prin activitățile și manifestările întreprinse la nivel internațional, prin corespondența pe care scriitorul a menținut-o cu artiști din întreaga lume, dar cel mai evident prin analiza revistelor literare, care sunt o oglindă remarcabilă a scrisului, a mentalității și a producțiilor artistice de avangardă.

III. ESTETICA IRAȚIONALULUI

Scriitorul exilat se revoltă folosind umorul, iar înstrăinarea de pământul natal este dublată de o respingere din partea culturii adoptive, context de altfel care s-a dovedit că se poate de benefic pentru literatură, datorat ambiției cu care Tzara continuă să-și caute un drum propriu, de vindecare a eului deșirat, dar și a literaturii. Revolta însă nu se oprește aici, pentru că Tzara aspiră la o artă fără constrângeri și îngrădiri, care să conțină literatura nepremeditată, pură emanație a emoției, o artă a jocului imaginației, permis la toate nivelurile. Astfel, în opera dadaistă se contopesc elemente din domeniul teatrului, picturii, din stilul jurnalistic sau din creațiile cinematografice, pentru că arta trebuie să fie una pură, fără amprenta gândirii dirijate, care este proprie omului obișnuit ce-și cenzurează mereu acțiunile, emoțiile, gândurile. Din acest motiv, modelul omului propus de Tzara este cel al idiotului, un om liber, infantil, ale cărui acțiuni spontane sunt dintre cele mai pure. Inteligența aparține omului obișnuit, însă idiotul este capabil să atingă, prin elementaritatea viețuirii sale, simplitatea vieții, a artei, anomalia sa devine prețioasă în această accepție, pentru că este purtătoare de valențe creatoare. Gândirea infantilă, spontană este exagerată de dadaști, aceștia promovând atmosfera de bâlci, acre sugerează, prin policromia sa haotică, limitele absurdității vieții.

IV. PRIMITIVISMUL NEGRU DADAIST. NOSTALGIA ORIGINILOR

Primitivismul care l-a influențat pe Tzara în prima parte a creației dadaiste, a fost explorat din aceeași perspectivă a dublului, plecând chiar de la ideea scriitorului care susține că „fiecare epocă a artei a căutat în trecut dublul său”⁶, iar ceea ce era denumit artă abstractă la acea vreme existase deja în forme incipiente cu mult timp înainte,

⁶ Tristan Tzara, *Découverte des arts dits primitifs*, suivi des *Poèmes nègres*, ed. Hazan, préface Marc Dachy, p. 299.

scriitorul condamnăm atitudinea ignorantă a artiștilor ce nu-și asumă responsabilitatea creațiilor lor și se refugiază în arta abstractă.

Producțiile artistice ale popoarelor primitive îi atrag atenția lui Tzara nu neapărat pentru exotismul lor, ci pentru că puteau răspunde la întrebarea simplă în aparență: „de ce facem artă?”, scriitorul recunoscând că aceste elemente sunt într-o corelație cu ceea ce îi place în propria artă. Este vorba despre un mod singular de a gândi arta, pe care Tzara îl corelează cu gândirea neregulată și care reprezintă o trăsătură puternică în gândirea artistică, un mod inedit de a gândi, care se îndepărtează de sfera socialului și a necesităților imediate ale individului. Din arta „neagră” Tzara extrage o altă trăsătură a esteticii sale, conform căreia arta trebuie privită ca un tot, fie că vorbim de sculptură, pictură, literatură, muzică, un tot care nu este altceva decât ansamblul manifestărilor existenței.

În acest fel, viața se confundă cu arta și invers, scriitorul admitând că a fost interesat nu doar de lumea neagră din această perspectivă, ci și de arta altor popoare în care a regăsit aceeași abandonare a intelectualismului, tocmai pentru a se întoarce la sursele inițiale ale creației artistice.

Dadaismul este „primitiv” din această perspectivă, pentru că reduce la esențialitate cultura occidentală, pentru a crea o artă pură ce se exprimă tot printr-un limbaj brut - primitiv, spectacolul desfășurat pe scena dadaștilor fiind plin de gemete, sunete, ritmuri și gesturi ce arată dorința lor de a se întoarce la o formă primitivă de artă.

Tzara vorbește de o insuficiență a cuvintelor de a reda lucruri inexprimabile pure, astfel încât gestică devine indispensabilă. Gesturile, dansul, măștile, pictura, poemele simultane, fotomontajul, sculptura, reprezintă un complex indisociabil al concepției dadaiste prin a cărei prezență constantă și simultană îi poate fi smulsă spectatorului o atitudine care îl metamorfozează din simplu privitor, în creator de artă. Dadaștii consideră răspunsul spectatorului-poet ca fiind rezultatul instinctivului care nedisciplinat, necontrolat, este purtătorul unei atitudini pure, din care se naște poezia ca activitate genuină a spiritului. Cuvântul are rol de incantație și dobândește acum o nouă identitate, revelează fețele unui alt eu, așa cum se întâmplă cu scriitorul ce reinventează un tărâm imaginar fără limite.

V.ELEMENTUL ROMÂNESC

Ultimul capitol al studiului nostru încheie ciclic prezentarea diferitelor etape de creație ale scriitorului Tristan Tzara, fiind un „retour en arriere” asupra operei în limba română, asupra complexului de factori care i-au grăbit exilul (tristețea și plictisul vieții sale de acasă, neînțelegerile din familie, problemele pe care le avea la Universitate, la care se adaugă și cele cauzate de religia în care s-a născut și, nu în ultimul rând, amenințarea războiului). Cel atât de „trist în țara sa”, Tristan Tzara o părăsește, luând calea exilului, pleacă la Zurich pentru a-și continua studiile, dar și pentru a scăpa de armată, iar această dezrădăcinare îi eliberează un eu latent răzvrătit, prin care își poate vindeca decepțiile, adoptând o altă limbă de creație. Deși nihilist și refractar față de tot ceea ce înseamnă tradiție, Tzara nu poate impune negarea eului nativ, pentru simplul fapt că estetica dadaistă propune gândirea non-dirijată, ca linie conducătoare de energii novatoare, în crearea de opere literare și artistice, iar reminiscentele din lumea românească în care s-a născut și în care a crescut sunt sesizabile în toată creația sa. Nu putem ignora tot ceea ce scriitorul a trăit sau a produs în România, la fel cum nu putem afirma că Tzara era dadaist înainte de plecarea sa la Zurich, însă aceste realități, deși subiective, au contribuit la devenirea sa ulterioară, iar ceea ce abia timid se întrevede în România, cunoaște apogeul în exil.

Tzara a adus în literatura universală o metodă revoluționară de a concepe și de a scrie literatura, propunând schimbări radicale și o nouă variantă de viață a scriitorului exilat prin eliberarea limbajului, a culturii, a memoriei, din captivitatea clișeeilor tradiționaliste. Putem întrevede aici o conștiință artistică manifestată ca revoltă perpetuă, din nevoia de a determina mutații profunde în evoluția liricii moderne, prin intermediul vehiculului francofon, utilizat și în cazul altor autori români de expresie franceză.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. BIBLIOGRAFIA SCRITORULUI -OPERA

1. Tzara, Tristan, *Poésies complètes*, édition préparée et présentée par Henri Béhar, Flammarion, Paris, 2011
2. Tzara, Tristan, *La Première aventure céleste de Monsieur Antipyrine*, Collection Dada, Zürich, 1916
3. Tzara, Tristan, *Vingt-cinq poèmes*, Collection Dada, Zürich, 1918 (cu ilustrații de Hans Arp;
4. Tzara, Tristan, *Vingt-cinq et un poèmes*, Éditions de la Revue Fontaine, Collection l'Age d'Or, 1946
5. Tzara, Tristan, *Cinéma calendrier du coeur abstrait*, Collection Dada, Zürich, 1920
6. Tzara, Tristan, *Sept manifestes Dada*, Éditions du Diorama, Paris, 1924
7. Tzara, Tristan, *Mouchoir de nuages*, tragédie en 15 actes, Éditions de la galerie Simon, 1925
8. Tzara, Tristan, *Indicateur des chemins de coeur*, Éditions Jeanne Bucher, Paris, 1928
9. Tzara, Tristan, *De nos oiseaux*, Editura Kra, Paris, 1929
10. Tzara, Tristan, *L'arbre des voyageurs*, Éditions de la Montagne, Paris, 1930
11. Tzara, Tristan, *L'Homme approximatif*, Imprimerie Union par les Éditions Fourcade, Paris, 1931
12. Tzara, Tristan, *Où boivent les loups*, Éditions des Cahiers Libres, Paris, 1932
13. Tzara, Tristan, *L'antitête*, Éditions des Cahiers Libres, Paris, 1933
14. Tzara, Tristan, *Grains et issues*, Les Éditions Denoël et Steele, Paris, 1935
15. Tzara, Tristan, *La Deuxième aventure céleste de Monsieur Antipyrine*, Éditions des Réverbères, 1938
16. Tzara, Tristan, *Midis gagnés: Poèmes*, Les Éditions Denoël, 1939
17. Tzara, Tristan, *Le coeur à gaz*, Éditions G.L.M., 1946
18. Tzara, Tristan, *Morceaux choisis*, Éditions Bordas, 1947 (prefață de Jean Cassou)

19. Tzara, Tristan, *La Fuite, poème dramatique en 4 actes et un épilogue*, Éditions Gallimard, Paris, 1947
20. Tzara, Tristan, *De mémoire d'homme: Poème*, Éditions Bordas, 1950
21. Tzara, Tristan, *Parler seul*, Éditions Maeght, Paris, 1950
22. Tzara, Tristan, *À haute flamme*, Imprimerie Jacquet, Paris, 1955
23. Tzara, Tristan, *La Bonne heure*, Imprimerie de R. Jacquet, 1955
24. Tzara, Tristan, *Miennes*, Éditions Caractères, 1955
25. Tzara, Tristan, *Le Temps naissant*, Éditions P.A.B., Paris, 1955
26. Tzara, Tristan, *Le fruit permis*, Éditions Caractères, Paris, 1956
27. Tzara, Tristan, *La Rose et le chien, poème perpétuel*, Éditions P.A.B., Alès, 1958
28. Tzara, Tristan, *Lampisteries précédées des sept manifestes dada*, Editeur Jean-Jacques Pauvert, 1963
29. Tzara, Tristan, *Primele poeme. Insurecția de la Zürich*, Cartea Românească, București, 1971
30. Tzara, Tristan, *40 chansons et décantons*, Fata Morgana, Montpellier, 1972 (postum)
31. Tzara, Tristan, *Poèmes roumains*, Éditions. la Quinzaine Littéraire, 1974 (postum)
32. Tzara, Tristan, *Șapte manifeste DADA. Lampisterii. Omul aproximativ, 1925-1930*, Editura Univers, București, 1996 (traduceri, prefață și note de Ion Pop; postum)
33. Tzara, Tristan, *Vingt cinq poemes = Douăzeci și cinci de poeme*, Editura Vinea, București, 1998 (prefață de Nicolae Țone și traduceri de Nicolae Țone, Serge Fauchereau, Laurențiu Ulici, Pierre Mazars și Marin Sorescu; postum)
34. Tzara, Tristan, *Insurecția de la Zürich* de Sașa Pană precedată de *Primele poeme ale lui Tristan Tzara*, Editura Unu, București, 1934
35. Tzara, Tristan, *Oeuvres complètes*, Tome I-IV, ediție îngrijită de Henri Béhar, Flammarion, Paris, 1975-1991.

Manuscrite din biblioteca Jacques Doucet, Paris

1. TZR 4 *Maison Flake Bulletin*
2. TZR783 *Dadadglobe*
3. MsMs 23562 *Traductions d'extraits de poeme de Tristan Tzara a Londres 12 aout 1963*
4. TZR 103-105, 110-112, 147, 149, 158-160, *Où boivent les loups*
5. TZR 140-145, *Miennes*
6. TZR, 655-660, *Miennes*
7. TZR 525 *Ilarie Voronca*
8. TZR 504-505 *Attila Josef est un de ceux privilegies*
9. TZR 536 *Dada contre art*
10. TZR531- *Des 1916 en pleine guerre les infiltrations de Dada à Paris,*
11. TZR 529 *Le faubourg a eu l'amabilité de nous inviter a donner des explications sur Dada*
12. TZR 358 , 360 *Poesie latente, poesie manifeste*
13. TZR 674-680, *Les revues d'avant-garde à l'origine de la nouvelle poésie*
14. TZR 274, *L'art nègre et la sensibilité moderne,*
15. TZR 645, *Fragment sur le suicide*
16. TZR 550 *Je vous propose ce soir de retourner en pensée avec moi*
17. TZR 835 *Ainsi arrive-t-on en sens inverse à se construire d'un hazard*
18. TZR *Il était dans l'ordre des choses supérieures et non pas dans celui du hazard*
19. TZR 654 *Textes divers*
20. TZR 641 *Si l'humor est difficile à définir*
21. TZR 642 *Un univers de la poesie s'est cree*
22. TZR 764 *Francis Picabia*
23. ALPHA MS445884 *La grande complainte de mon obscurité*
24. TZR 5626/2 *Vacanța în provincie*
25. TZR 407, *Proclamation sans prétention. Dada 1919,*
26. MS. 7164, Premier numéro de la revue *Projecteur* de Céline Arnould.
27. A.I.1[4], manuscris Francis Picabia ,*Manifeste cannibale dada,*

II. BIBLIOGRAFIE CRITICĂ

A) VOLUME DE ISTORIE ȘI CRITICĂ LITERARĂ

1. *Les avant-gardes littéraires du XX –eme siecle*, ed îngrijită de Jean Weisgerber, ed. John Benjamin, vol I Théorie, 1986
2. Ball, Hugo, *Dada à Zurich*, traducere din germană și note de Sabine Wolf, Éditions Les presses du réel, 2006
3. Ball, Hugo, *La fuite hors du temps*, trad. Sabine Wolf, Éditions Du Rocher, Paris, 1993
4. Baldensperger, F., *La littérature française entre les deux guerres*, sans édition, Paris, 1943
5. Balotă, Nicolae, *Arte poetice ale secolului XX*, Editura Minerva, București, 1976.
6. Béhar, Henri, Introduction au recueil *Dada est tatou. Tout est dada*. Paris, Éditions Flammarion, 1996.
7. Béhar, Henri, *Le théâtre dada et surréaliste*, Éditions Gallimard, Paris, 1979.
8. Béhar, Henri et Carassou, Michel, *Dada. Histoire d'une subversion*, Librairie Arthème Fayard, Paris, 1990
9. Béhar, Henri, *Tristan Tzara*, traducere de Alina Savin, Editura Junimea, 2005
10. Béhar, Henri, *Proteste au poing levé*, Annales Universității Abidjan, seria D Tomul 6, 1973
11. Blachère, Jean-Claude, *Le Modèle nègre. Aspects littéraires du mythe primitiviste au XXe siècle chez Apollinaire, Cendrars et Tzara*, Dakar, Abidjan, Lomé, Nouvelles éditions africaines, 1981
12. Boldea, Iulian, *Dimensiuni critice*, Editura Universității „Petru Maior”, Târgu. Mureș, 1998.
13. Boldea, Iulian, *Symbolism, modernism, tradiționalism, avangardă*, Editura Aula, Brașov, 2002.
14. Boldea, Iulian, *Istoria didactică a poeziei românești*, Editura Aula, Brașov, 2005.
15. Boldea, Iulian, *Romanian Literary Perspectives and European Confluences*, Édition Asymetria, Elancourt, France, 2011.

16. Breton, André, *Position politique du surréalisme*, ed. Sagittaire, Paris, 1935
17. Browning, Gordon Frederick, *Tristan Tzara –The genesis of the dada poem*, Ed. Akademischer Verlag Heinz, Stuttgart, 1979
18. Buot, Francois, *Tristan Tzara. Omul care a pus la cale revoluția Dada*, Editura Compania, București, 2003.
19. Caws, Mary Ann, *Manifesto: A Century of Isms*, Lincoln, University of Nebraska Press, 2001
20. Caws, Mary Ann, *The Poetry of Dada and surrealism*, Ed. Princeton University Press, New York, 1970
21. Călinescu, G., *Universul poeziei*, Editura Minerva, București, 1973.
22. Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Ediție și prefață de Al. Piru, Editura Minerva, 1985.
23. Călinescu, Matei, *Antologia literaturii romane de avangardă*, Editura pentru literatură, București, 1969,
24. Cernat, Paul, *Avangarda românească și complexul periferiei*, Editura Cartea Românească, București, 2007.
25. Cioculescu, Șerban, *Aspecte lirice contemporane*, Editura Casa Școalelor, București, 1942
26. Cioculescu, Șerban, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria literaturii române moderne*, Editura Eminescu, București, 1985.
27. Cistelean, Al., *Poezie și livresc*, Editura Cartea Românească, București, 1987
28. Codrescu, Andrei, *The posthuman Dada Guide: Tzara and Lenin Play Chess*, Princeton UP, 2009.
29. Crohmălniceanu, OV. S., *Literatura română între cele două războaie mondiale* (ediție revizuită vol. I), Editura Minerva, București, 1972.
30. Dachy, Marc, *Tristan Tzara, dompteur des acrobates*, Éditions L'Echoppe, Paris, 1992.
31. Dachy, Marc, *Journal du mouvement Dada 1915-1923*, Éditions Albert Skira, Genève, , 1989.
32. Dachy, Marc, *Il y a des journalistes partout: De quelques coupures de presse relatives à Tristan Tzara et André Breton*, Éditions Gallimard, Paris, 2015.

33. Dachy, Marc, *Dada et les dadaïsmes*, Éditions Gallimard, Paris, 1994.
34. De Micheli, Mario, *Avangarda artistică a secolului XX*, traducere de Ilie Constantin, Editura Meridiane, București, 1968.
35. Diaconu, Mircea A., *Poezia postmodernă*, Editura Aula, Brașov, 2002.
36. Diaconu, Mircea A., *La sud de Dumnezeu. Exerciții de luciditate*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.
37. Dufor, Catherine, *La vocation cosmopolite de Tristan Tzara, 1915-1925*, Atelier National de reproduction des thèses, Lille, 2003.
38. Fauchereau, Serge, *Tristan Tzara et l'avangarde roumaine*, Éditions Critique 300, 1972.
39. Fauchereau, Serge, *Expressionnisme, Dada, Surrealisme et autres ismes*, 2-domaine français, Éditions Denoel, Paris, 1976.
40. Grün Ecaterina, *La route chez Tristan Tzara, Benjamin Fondane et Ilarie Voronca, Cordes sur le ciel*, Éditions Rafael de Surtis, Paris, 2005.
41. Harwood, Lee. *Tristan Tzara : A biography*, Aloes Books, London, 1974.
42. Hentea, Marius, *TaTa Dada: The real Life and Celestial Adventures of Tristan Tzara*. Cambridge: MIT P, London, 2014.
43. Hudson Nancy, Sebbar Leïla, *Lettres parisiennes, Autopsie de l'exil*, Éditions J'ai lu, Paris, 1986.
44. Macarie, Victor, *Tristan Tzara: Evocări și documente*, Manuscriptum 21.-4, 1990.
- Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008.
45. Manolescu, Nicolae, *Despre poezie*, Editura Cartea Românească, București, 1987.
46. Manolescu, Nicolae, *Metamorfozele poeziei. Metamorfozele romanului*, Editura Polirom, Iași, 1999.
47. Manolescu, Nicolae, *Poeți moderni*, Editura Aula, Brașov, 2003.
48. Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008
49. eană, București, 2006.
50. Muthu, Mircea, *Literatura Română și spiritul sud-est european*, Editura Minerva, București, 1976.

51. Nicaise, Christian, *Tristan Tzara les livres*, Éditions L'instant perpétuel, Paris, 2005.
52. Negoïtescu, Ion, *Istoria literaturii române*, vol. I, Editura Minerva, București, 1991.
53. Noudelmann, François *Avant-gardes et modernité*, Éditions Hachette Supérieur, collection Contours Littéraires, Paris, 2000.
54. Piru, Al., *Istoria literaturii române de la început până azi*, Editura Univers, București.
55. Pop, Ion, *Din avangardă spre ariergardă*, Editura Vinea, București, 2010.
56. Pop, Ion, *Avangarda în literatura română*, Editura Minerva, București, 1990.
57. Pop, Ion, *Jocul poeziei*, Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2006.
58. Ribemont-Dessaignes, Georges, *Déjà jadis, ou du Mouvement Dada, à l'espace abstrait*, Éditions René Julliard, Paris, 1973.
59. Richter, Hans, *Dada, art and anti-art*, Édition de la Connaissance, Bruxelles, 1965.
60. Sandqvist, Tom, *Dada East, The Roumanians of Cabaret Voltaire*, Massachusetts Institute of Technology, 2006.
61. Sanouillet, Michel, *Dada à Paris*, CNRS, Paris, 2005.
62. Sanouillet, Michel, editie critică a revistei 391, *Le terrain vague*, Paris, 1960.
63. Sernet, Claude, *Fidèle Infidèle*, Édition Pierre Seghers, Paris, 1955.
64. Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. I, Casa de Editură Litera, Chișinău, 2004.
65. Scarlat, Mircea, *Istoria poeziei românești*, vol.IV, Momente și Sinteze, Cu un argument de Nicolae Manolescu, Ediție de Dora Scarlat, Editura Minerva, 1990.
66. Ștefănescu, Alex, *Istoria literaturii romane contemporane 1941-2000*, Editura Mașina de Scris, București, 2005.
67. Vianu, Tudor, *Studii de literatură română*, Editura E.D.P., București, 1965.
68. Vianu, Tudor, *Scriitori români*, volumul III, ediție îngrijită de Cornelia Botez, antologie de Pompiliu Marcea, Editura Minerva, București, 1971.
69. Tison-Brawn, Micheline, *Tristan Tzara, inventeur de l'homme nouveau*, Édition Nizet, Paris, 1977.

B. VOLUME DE ESTETICĂ ȘI TEORIE LITERARĂ

1. Bachelard, Gaston, *Poetica spațiului*, traducere de Irina Bădescu, Editura Paralela 45, Pitești, 2003.
2. Bachelard, Gaston, *Filozofia lui nu*, traducere de Vasile Tonoiu, Editura Univers, București, 2010.
3. Bachelard, Gaston, *La poétique de l'espace*, PUF, 1957 / *Poetica spațiului*, traducere de Irina Bădescu, prefață de Mircea Martin, Editura Paralela 45, 2003.
4. Barthes, Roland, *Plăcerea textului*, Traducere de Marian Papahagi, postfață de Ion Pop, Editura Echinoc, Cluj-Napoca, 1994.
5. Barthes, Roland, *Gradul zero al scriiturii. Noi eseuri critice*, traducere din limba franceză de Alex. Cistelean, Editura Cartier, București, 2006.
6. Bergez, Daniel; Barbéris, Pierre, *Méthodes critiques pour l'analyse littéraire*, Édition Armand Colin, Paris, 2005.
7. Boia, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*, Editura Humanitas, București, 2000.
8. Borer, Alain, Rimbaud, *L'heure de la fuite*, Éditions Gallimard, Paris, 1991.
9. 1992.
10. Pierre Brunel, Yves Chevrel, *Précis de littérature comparée*, PUF, 1989
11. Călinescu, Matei, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, traducere de Tatiana Pătrulescu, Editura Poliron, 2005.
12. Chareaudeau, Patrick, *Grammaire du sens et de l'expression*, Paris, Ed. Hachette, 1992.
13. Cistelean, Al., Boldea, Iulian, Nistor, Eugeniu (editors), *Literature, Communication, Interculturality*, Editura Asymetria, Paris, 2011
14. Doinaș, Ștefan Augustin, *Măștile adevărului poetic*, Editura Cartea Românească, București, 1993.
15. Dollé, Marie, *L'imaginaire des langues*, Éditions Hattmann, Paris, 2001
16. Dubar, Claude, *Criza identităților. Interpretarea unei mutații*, traducere din limba franceză Gheorghe Chiriță, colecția „Liantul social”, Editura Știința, Chișinău, 2003.

17. Dubois, Claude-Gilbert, „Image, signe, symbole”, în Joel Thomas (dir.), *Introduction aux methodologies de l'imaginaire*, Éditions. Ellipses, Paris, 1998.
18. Eco, Umberto, *Şase plimbări prin pădurea narativă*, Traducere de Ştefania Mincu, Editura Pontica, Constanţa, 1997.
19. Eco, Umberto, *Opera deschisă. Formă și indeterminare în poeticile contemporane, prefață și traducere de Cornel Mihai Ionescu*, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală. 1969, Editura Humanitas, Bucureşti, 2003.
20. Foucault, Michel, *Cuvintele și lucrurile*, traducere de Bogdan Ghiu și Mircea Vasilescu, Studiu introductiv de Mircea Martin, Editura Univers, Bucureşti, 1996.
21. Freud, Sigmund *Interpretarea viselor*, traducere de Daniela Ştefănescu Editura Trei, Bucureşti, 1998.
22. Freud, Sigmund, Opere. *Introducere în psihanaliză*, în cap. „Stranietatea”, vol.10, traducere de Daniela Ştefănescu Editura Trei, Bucureşti, 1999.
23. Foucault Michel, *Ordinea discursului. Un discurs despre discurs*, Traducere de Ciprian Tudor, Editura Eurosong & Book, Bucureşti, 1998.
24. Fraise, Emmanuel ; Mouralis, Bernard, *Questions générales de littérature*, Éditions du Seuil, Paris, 2001.
25. Gauvin, Lise *L'écrivain francophone à la croisée des langues: entretiens*, Kartal, Paris, 1997
26. Genette, Gérard, *Introducere în arhitext. Ficțiune și dicțiune*, Editura Univers, Bucureşti, 1994.
27. Genette, Gérard, *Palimpsestes*, Paris, Editions du Seuil, 1982.
28. Greene, Julien, *Le langage et son double*, Paris, Points, 1987.
29. Jauss, Hans Robert, *Pour une esthétique de la réception*, Éditions Gallimard, Paris, 1975.
30. Jung, Carl, Gustav, *Tipuri psihologice*, traducere de Viorica Nişcov, Editura Humanitas, Bucureşti, 1977.
31. 123. Jung, G.G., *În lumea arhetipurilor*, traducere de Vasile Dem. Zamfirescu, Editura Jurnalul literar, Bucureşti, 1994.
32. Jourde, Pierre, Tortonese, Paolo, *Visages du double. Un thème littéraire*, Éditions Nathan Université, 1996.

34. Lalande, André, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1997.
35. Lecherbonnier, Bernard, *Surréalisme et francophonie : la chair du verbe*, Paris, Éditions Publisud, 1992.
36. Lejeune, Philippe, *Je est un autre. L'autobiographie de la littérature aux médias*, Éditions du Seuil, Paris, 1980.
37. Lévinas, Emmanuel, *Între noi. Încercare de a-l gândi pe celălalt*, traducere de Ioan Petru Deac, Editura Bic All, București, 2000.
38. Marino, Adrian, *Dicționar de idei literare*, Editura Eminescu, București, 1973.
39. May, George, *L'autobiographie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1979.
40. Mavrodin, Irina, *Despre traducere – literal și în toate sensurile*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2006.
41. Nicorovici, Vasile, *Autentismul*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1984
42. Oustinoff, Michaël, *La traduction*, Presses Universitaires de France, Paris, 2003.
43. Popa, Dorin, *Jurnalul Camil Petrescu*, Editura Institutul European, Iași, 2006.
44. Ricoeur, Paul, *Temps et Récit*, tome I, Éditions du Seuil, Paris, 1983
45. Ricoeur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Éditions du Seuil, Paris, 1990.
46. Ricoeur, Paul, *Eseuri de hermeneutică*, Traducere de Vasile Tonoiu, Editura Humanitas, București, 1995.
47. Simion, Eugen, *Întoarcerea scriitorului. Eseuri despre relația creator-operă*, Editura Cartea Românească, București, 1981
48. Souriau, Étienne, *Vocabulaire d'esthétique*, Presses Universitaires de France, Quadrige, Paris, 1990.
49. Spiridon, Vasile, *Gellu Naum. Monografie*, Ed. Aula, Brașov, 2005
50. Starobinski, Jean, *L'oeil vivant II. La relation critique. Le Chemin*, collection dirigée par Georges Lambricks, Édition Gallimard, Paris, 1970.
51. Starobinski, Jean, *Relația critică*, Editura Univers, București, 1976.
52. Steiner, George, *Après Babel. Une poétique du dire et de la traduction*, Édition Albin Michel, Paris, 1998.
53. Ștefan, Rădulescu, Mihaela, *Metodologia cercetării științifice. Elaborarea lucrărilor de licență, masterat, doctorat*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 2006.

54. Todorov, Tzvetan, *Poétique de la prose. Nouvelles recherches sur le récit*, Éditions du Seuil, Paris, 1978.
55. Todorov, Tzvetan, *Cucerirea Americii. Problema Celuilalt*, traducere de Magda Jeanrenaud, Institutul European, Iași, 1994.
56. Todorov, Tzvetan, *L'homme depaysé*, Éditions Seuil, 1996,
57. Todorov, Tzvetan, *Noi și ceilalți*, traducere de Vlad Alexandru, Editura Institutul European, Iași, 1996.
58. Wölfflin, H., *Principii fundamentale ale istoriei artei*, Ed. Meridiane, București, 1968

C. PERIODICE

1. Abastado, Claude, *Le manifeste Dada 1918 un tourniquet*, revista Litterature , n.39
2. Boldea, Iulian, „Mircea Cărtărescu. Paradigme ale imaginarului liric”, în *Studia Universitatis Petru Maior. Philologia*, nr. 5, 2005.
3. Boldea, Iulian, „Spiritul de finețe (Andrei Pleșu, *Despre frumusețea uitată a vieții*, București, Humanitas, 2011)”, în *Apostrof*, anul XXII, nr. 8 (255), 2011.
4. Boldea, Iulian, „Jurnal de criză”, în *Apostrof*, nr. 4 (263), 2012.
5. Chioaru, Dumitru, *Arta comparației*, editura Limes, Cluj-Napoca, 2009
6. Crețu, Nicolae, *Révolte et dégoût*, Les Cahiers Tristan Tzara, vol 3-4, Editura Priftis, Dărmănești, 2005
7. Crohmălniceanu, Ov. S. „*Tristan Tzara în România*”, Revista Romana , nr. 221, anul 1967
8. Colucci, Valérie *Les revues dada à Zurich et en Allemagne*, în *Dada circuit total*
9. Corvin, Michel, « Le théâtre Dada existe-t-il ? », « Revue d'histoire du théâtre », n° 3, 1971
10. Demers, Jeanne, *Entre l'art poétique et le poème: le manifeste poétique ou la mort du père*, Etudes françaises, vol. 16, no.3-4, 1980
11. Dessaignes- Ribemont, Georges „*Histoire de Dada*”, Nouvelle revue française, juin, 1931
12. Fauchereau, Serge, *En songeant a Tristan Tzara*, Caiete Critice, Fundația Națională de știință și artă , nr 1,2,3, 2009.

13. Fauchereau Serge, în *Tristan Tzara et l'avangarde roumaine*, Critique ,no 300, mai 1972
14. Grün, Ecaterina, *L'arbre et le feu, croissance et murissement chez Tristan Tzara*, în Caietele Tristan Tzara, vols.3-4,ed. Priftis, 2005
15. Hausmann, Raoul, *Manifest von der Gesetzmäßigkeit des Lautes*. Publicat în *Mécano* Nr.1
16. Macarie, Victor, *Dada: Un nume bine căutat*, Caietele lui Tristan Tzara, nr.2-4, Editura Vinea, București, 2000
17. Măruță, Vasile, *La poésie et le théâtre Dada de Tristan Tzara*, Thèse, 1989
18. Măruță, Vasile, Expression de la Poésie Roumaine dans la création de Tristan Tzara , *Présence de la Roumanie en France et en Italie*, organisé par l'Université de la Sorbonne Nouvelle Paris III , mai 1984
19. Martin, M., *En guise d'introduction. Sur l'avant-garde en general et l'avant-garde roumaine en particulier*, în "Euresis. Cahiers roumains d'études littéraires", Editura Univers,Bucuresti, nr.1-2, 1994,
20. Pop, Ion, *Dada en Roumanie*, Échos et prémises, în *Dada circuit total*, Ed. Les Dossiers l'Age d'Homme, Lausanne, Suisse,2005
21. Răileanu, Petre, *Les avantgardes-phénomène de contagion spaontanée...*, Caietele Tristan Tzara, T.1, vols, XI-XIV,2010, Moinești,
22. Simion, Eugen, *Primul Tzara*, în Caiete Critice, revista lunară de critică literară și informație științifică, București, nr 4-5, 1996
23. Solomon, Vlad ,*Jewish avant-garde artists, Allongenous or roumanians?*, Caietele lui Tristan Tzara, tome 3-4,Docuprint, 2013
24. Ștefăneanu, Viorel, La critique de la raison et du rationalisme chez les auteurs roumains d'expression française (article), Université Paris XII
25. Voronca, Ilarie ,*Marchez au pas, Tristan Tzara parle à Integral* , Integral, nr.12,
26. Tatomirescu, Ion Pachia *Le dadaïsme de Bucharest*, în Cahiers de Tristan Tzara, vols 3-4, Ed. Priftis,Moinești, 2005,
27. ***Les cahiers de Tristan Tzara , ediții concepute și îngrijite de Vasile Robciuc, tomul I, II,Moinești , România, 2010

28. Kristeva, Julia (1997). « *L'autre langue ou traduire le sensible* », *Textuel*, n° 32, pp. 157-170.
29. *** *Dada circuit total*, dossier coordonné par Henri Béhar et Catherine Dufor, Les dossiers, H L'âge d'homme, Lausanne, Suisse, 2005

D. DICȚIONARE; ENCICLOPEDII; ANTOLOGII

1. Aron Paul și Jean Pierre Bertrand, *Les 100 mots du surrealisme*, Éditions PUF, Paris, 2010
2. Hangiu, Ioan, *Dicționar al presei literare românești, 1790-1982*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987
3. *** *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, traducere de Nadia Farcaș (Iași: Polirom, 2005), coordonatori Ferréol Gilles și Guy Jacquois
4. *** *Dicționarul Esențial al Scriitorilor Români* (DESR), coordonatori Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Editura Albatros, București, 2000
5. . *** Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, Univers Enciclopedic, București, 1998.
6. *** *Dicționar de literatura română. Scriitori, reviste, curente*, coordonatori Dim. Păcurariu, Paul Cornea, Pompiliu Marcea, Valentina Marin Curticeanu, Dumitru Micu, Al. Pezderka, Marian Popa, Eugen Simion, Dan Simonescu, I.V. Șerban, Elena Zaharia-Filipaș, Editura Univers, București, 1979. ANGHELESCU, Mircea, *Dictionar de termeni literari*, Editura Garamond, București, 2000.
7. *** *Dictionnaire historique, thématique et technique des littératures : littératures française et étrangères, anciennes et modernes*, sous la direction de Jacques de Mouglin (vol. 1 et 2), Paris, Librairie Larousse, 1985-1986
8. *** *Dicționar analitic de opere literare românești*, vol. 1- 4, Ion Pop (coord.), Editura Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2000-2003.
9. *** *Avangarda literară românească, antologie*, studiu introductiv și note biobibliografice de Marin Mincu, Editura Minerva, București, 1983.
10. Marino, A., *Dicționar de idei literare*, I, Editura Eminescu, București, 1973,

11. Sasu, Aurel, *Dicționarul Biografic al Literaturii Române (DBLR)*, volumul I A-L, colecția „Marile Dicționare Paralela 45”, Pitești, 2006.
12. *** *Dictionnaire d'analyse du discours* coord. Charaudeau, Patrick; Maingueneau, Dominique, , Éditions du Seuil, Paris, 2002
13. ***Dictionnaire Guildien de la Littérature vivante. Lectures et figures; ouvrage collectif publié par le Guide du livre, Lausanne, 1956.
14. ***Le nouveau dictionnaire des auteurs. De tous les temps et de tous les pays, tome II GM, collection „Eclectis”dirigée par Guy Schoeller, Éditions Robert Laffont-Bompiani, Paris, 1994.
15. ***Histoire générale des littératures, sous la direction de Pierre Gioan, Tome III, Librairie Aristide Quillet, Paris, 1961

E. LUCRĂRI DE FILOZOFIE, PSIHOLOGIE, ARTĂ

1. Cosmovici, Andrei, *Psihologie generală*, Editura Polirom, Iași, 1996.
2. Hoffman, Leon, *Le nègre romantique, personnage littéraire et obsession collective* , Ed. Payot, Paris, 1973,
3. Heyndels, Ralph, *La pensée fragmentée*, Liège, Mardaga, 1985
4. Laude, Jean, *La peinture française 1905-1914 et l'art nègre. Contribution à l'étude des sources du fauvisme et du cubisme* , éditions Klincksieck 1968.
5. Laude, Jean, *Les arts de l'Afrique noire*, Éditions Les livres de poche , Paris,1966
6. Vianu, Tudor, *Filosofie și poezie. Filozofi și poeți – către o concepție estetică a lumii*, Ediție îngrijită de Vlad Alexandrescu, Editura Albatros, București, 1997.
7. Vianu, Tudor, *Filosofie și poezie*, Editura Enciclopedică româna, București, 1971.
8. Zlate, Mielu, *Introducere în psihologie*, ediția a III-a, Editura Polirom, Iași, 2000

F. SURSE INTERNET

1. <http://www.le-dadaisme.com/bibliographie.html>
2. <http://sdr.lib.uiowa.edu/dada/digitaldadalib/>
3. https://www.youtube.com/watch?v=_3sNiiOlvjU

4. <https://www.youtube.com/watch?v=y2ePnsZ2DMo>
5. <https://www.youtube.com/watch?v=fk192oV1kMc>
6. <http://www.dadart.com/dadaisme/dada/index.html>
7. <http://www.freshwidow.com/duchamp-aug96.html>
8. <http://www.marcelduchamp.net/>
9. <http://melusine-surrealisme.fr/site/SurrealismeAuJourLeJour/SurrJLJIndex.htm>
10. <http://sdr.lib.uiowa.edu/dada/dada/7/images/02.pdf>
11. http://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_2004_num_82_3_4858
12. <https://www.unige.ch/lettres/framo/enseignements/methodes/figurationsoi/fsintegr.html#fs011100>